

5. Зинченко В.П. Совокупная деятельность как генетическая исходная единица психического развития / В. П.Зинченко, Б. Г.Мещеряков // Психологическая наука и образование. – 2000. – № 2. – С. 86–95.
6. Костюк Г.С. Принципы развития в психологии / Г.С.Костюк // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1969. – С. 118-152.
7. Тевлін Б. Урок в системі особистісно-орієнтованого навчання / Б.Тевлін // Школа молодого вчителя. – К., 2005. – С. 43-51.

Л.І.Косяк
 канд. пед. наук, доцент,
 Криворізький ДПУ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

У статті розглядаються педагогічні умови, які сприяють успішному формуванню музичних інтересів молодших школярів на уроках музики.

Ключові слова: педагогічні умови, музичний інтерес, музичний розвиток, музичні знання й уміння, художньо-педагогічне спілкування.

В статье рассматриваются педагогические условия, которые способствуют успешному формированию музыкальных интересов младших школьников на уроках музыки.

Ключевые слова: педагогические условия, музыкальный интерес, музыкальное развитие, музыкальные знания и умения, художественно-педагогическое общение.

The article deals with the pedagogical conditions that contribute to the successful formation of musical interests of junior schoolchildren in music lessons.

Key words: pedagogical conditions, musical interests, musical development, musical skills, artistic and pedagogical communication.

Поступ у розвитку суспільства час від часу змінює орієнтири, удосконалює і переосмислює попередні здобутки в педагогіці, але музичне виховання завжди залишалося важливою ланкою у процесі становлення особистості, духовне багатство якої визначається різноманітністю її інтересів. Від ефективності та цілеспрямованості цього процесу залежить не тільки загальна культура молоді, але й якісне перетворення її інтересів.

Аналіз теорії і передового педагогічного досвіду показує, що формуючий характер навчального процесу в школі досягається шляхом створення певних педагогічних умов. Виявлення та забезпечення педагогічних умов необхідне для успішного вирішення завдань щодо формування музичних інтересів молодших школярів на уроках музики.

Ми намагалися відібрати найбільш значущі педагогічні умови, враховуючи при цьому, що кожна умова має свої локальні можливості і відокремлено не може повністю забезпечити успішність формування музичних інтересів молодших школярів. Тільки їх діалектичний взаємозв'язок, що

відповідає меті навчання і особливостям питання, яке вивчається, дає змогу досягти найкращих результатів.

Однією з таких умов є **урахування вікових та психологічних особливостей музичного розвитку дітей молодшого шкільного віку.**

Розглядаючи питання щодо формування музичних інтересів, ми не можемо обминути і питання загального музичного розвитку. Г.І.Щукіна вважає, що інтереси людини відображають її загальний розвиток [1]. На основі цього можна твердити, що інтерес до музики є показником музичного розвитку особистості, який розглядається у вигляді якісних змін психологічних процесів, викликаних внутрішніми закономірностями музичних переживань дітей і внутрішніми обставинами їх життя. Ці внутрішні і зовнішні причини розвитку знаходяться в складних взаємозв'язках, аналіз яких дається в роботах таких психологів як: П.Я.Гальперін, О.М.Леонтьєв [7;11].

Як вірно зазначає П.М.Теплов: «Зовнішні причини завжди діють через посередництво внутрішніх умов» [13, с.224]. Автор підкреслює діалектичний взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх умов, показуючи, що перші завжди опосередковані другими. І лише правильне розуміння взаємозв'язків між ними, може принести успіх у вирішенні проблеми музичного розвитку дітей та формування їх музичних інтересів [13, с.225].

Щодо внутрішніх законів розвитку музичних здібностей, задатків, інтересів, то вони безперечно мають під собою психолого-фізіологічну основу і за переконанням психологів, розвиток окремих якостей особистості залежить від певних особливостей її психологічних процесів, вивчення яких дає можливість ґрунтовно підійти до питання музичного розвитку школярів.

На основі психологічних досліджень встановлено, що молодший шкільний вік є особливим періодом у житті особистості. Під час навчання здійснюється розвиток в учнів усіх пізнавальних процесів. Вони виявляються зокрема в розвитку сприймання: діти швидко реагують на музичний твір, орієнтуються в його характері, добре впізнають музичні образи, запам'ятовують мелодію.

За твердженням О.Г.Костюка, у молодших школярів процес сприймання стає у порівнянні з дошкільнятами більш довільним, цілеспрямованим і категорійним, що дає можливість здійснювати відбір музичних творів [10, с.94].

За даними досліджень у молодшому шкільному віці підвищується здатність розрізняти висоту звуків, зростає гострота слуху. Так учні третіх-четвертих класів розрізняють висоту тонів у 2,7 разів точніше, ніж першокласники. Точність сприймання і відтворення звукових сигналів підвищується в учнів 4-х класів, порівняно з першокласниками в 1,6 раза. Як показують дослідження, є значні індивідуальні відмінності в точності сприймання і відтворення звукових сигналів. З віком діапазон їх збільшується.

Виходячи з цього, О.О.Апраксіна вважає, що особливого розвитку в молодшому віці набуває пам'ять, як здатність закріплювати, зберігати і відтворювати раніше сприйняті музично-слухові образи. На її думку, розвиток музичної пам'яті у дітей органічно пов'язаний з формуванням у них музично-

слухових уявлень і проходить у процесі музичного навчання і виховання [2, с.74].

Велике значення, як підкреслює Н.О.Велтугіна, має емоційна сторона музичного матеріалу, його зміст і форма подачі, а також цілеспрямована увага. Увага відіграє надзвичайно важливу роль у всіх видах музичної діяльності [6, с.156].

М.Ф.Добринін виділяє увагу – як найнеобхіднішу умову успішної навчальної діяльності школярів, що все більше характеризується довільністю, однак залишається нестійкою і тому потребує постійного емоційного підкріплення. Молодший школяр може довільно зосередитись на нецікавій, важкій роботі, але вона не може його надовго захопити. На його думку, розвиток уваги у молодших школярів залежить від певних умов: значущості для них навчального матеріалу, інтересу до його змісту, доступності до його завдань [8, с.96].

Вчені-психологи та педагоги-музиканти вважають, що велике значення в музичному розвитку дітей, а саме у формуванні їх музичних інтересів має увага. На думку О.М.Леонтєва, основна тенденція розвитку уваги молодших школярів полягає у переходах від переважно репродуктивних її форм до творчої переробки уявлень, від простого, довільного їх комбінування до логічної, обгрунтованої побудови нових образів [11].

Особливості розвитку уваги молодших школярів, як вважає О.О.Апраксина, зумовлюються слуховою увагою музичних образів. Утворення музичних образів вимагають певного досвіду у сприйманні музики. Такий досвід у дітей молодшого шкільного віку майже відсутній, тому утворення цих образів при сприйманні музичного твору без створення певних умов неможливе. Такими умовами можуть бути: конкретно-образний опис явищ, порівняння їх з відомими дітям явищами, унаочнення [2, с.112].

У даному віці розвиваються розумові здібності дітей, збагачується їх музичне мислення, що зумовлює здатність дітей відмічати не лише загальний характер музики, але і її настрій (весела, сумна, лагідна і т.д.).

Молодший шкільний вік багатий на приховані можливості музичного розвитку, які важливо своєчасно помітити і підтримати. Однаково недопустимо вважати молодших школярів менш розвиненими, ніж вони є насправді, як і перебільшувати їхні можливості. Вдумливе ставлення до вікових особливостей і психічного розвитку дітей дасть учителеві можливість цілеспрямовано і результативно здійснювати процес формування музичних інтересів учнів на уроках музики.

Наступною педагогічною умовою успішного формування музичних інтересів молодших школярів є **володіння вчителем методикою засвоєння учнями музичних знань і умінь.**

«Знання, пишуть І.В.Блауберг та Е.Г.Юдін, – це по суті справи, складна відкрита система – відкрита в тому значенні, що вона допускає приєднання нових елементів, але все ж таки система, яка володіє внутрішньою структурою. Ця структура перешкоджає довільному приєднанню нових елементів, у

вільному змісті визначити той тип результатів які можуть бути уведені в систему» [4, с.31].

Міра засвоєння учнями музичних знань визначається критеріями їх якості. В енциклопедичному словнику критерій (від грецького *kriterion* – засіб для судження, мірило) пояснюється як «... ознака, за допомогою якої оцінюється, визначається чи класифікується що-небудь. Критерій виступає і як мірило оцінки при характеристиці сутності того чи іншого явища, процесу чи поняття, яке розглядається. Він виражає не тільки норму, але й виступає головним чином, як ідеальний еталон, який задає вищий, довершений рівень явища чи процесу, що вивчається» [5, с.654].

Шкільні програми з музики передбачають засвоєння учнями знань в обсязі, необхідному і достатньому для осягнення, осмислення й переживання музичних творів, грамотного і виразного їх виконання, музичної імпровізації, оцінного ставлення до явищ музичної культури, розуміння музичних термінів, читання нотного запаса тощо.

У методиці музичного навчання сукупність знань, яка охоплює різноманітні відомості про особливості та закономірності музичного мистецтва, засоби музичної виразності, зміст і побудову музичних творів; про творчість композиторів і виконавців, нотний запис і термінологію традиційно позначається терміном *музична грамота*. Ці знання накопичуються учнями у різноманітній музичній діяльності, у свою чергу збагачують її, роблять осмисленішою, змістовнішою й цікавішою.

Музичний досвід молодших школярів незначний і збагачується поступово від класу до класу, тому й коло музично-слухових уявлень, понять, знань і умінь на кожному році навчання досить обмежене. Школярі повинні насамперед усвідомити, що музика, як і будь-яке інше мистецтво, тісно пов'язана з життям, що мова музики свосвідна, і для того, щоб її розуміти, необхідно вміти слухати, тобто свідомо сприймати особливості мелодії, ритму, гармонії, форми тощо [12, с.78].

Сучасна методика розглядає музичну грамоту як складову частину багатогранного поняття *музична грамотність*, під якою розуміється здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, народжене життям і нерозривно з ним пов'язане; здатність на слух визначати характер музики, відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і її виконанням; здатність сприймати музику емоційно й осмислено, критично оцінюючи її, виявляючи музичний інтерес [9, с.24].

Д.Б. Кабалевський підкреслював, що включати в урок елементи теорії музики «слід вкрай обережно і лише після того, як у дітей викликані інтерес і любов до музики, сформовані початкові навички сприймання і виконання музики, накопичений певний слуховий досвід... Для дітей не повинно існувати ніяких правил і вправ, відокремлених від живої музики, які вимагають заучування і багаторазових повторень. Протягом усього уроку нероздільно повинне панувати захоплююче мистецтво» [9, с.26-27]. Ці думки визначного

музиканта-педагога мають методологічне значення для шкільної музичної педагогіки.

Вивчення музичної грамоти у школі – не самоціль, а засіб підвищення музичного інтересу, якості сприймання і виконання музики. Методологічним орієнтиром для вчителя має стати така думка Б.В.Асаф'єва «Якщо поглянути на музику як на предмет шкільного навчання, то передусім слід категорично відхилити... питання музикознавства і сказати: музика – мистецтво, тобто певне явище в світі, що створюється людиною, а не наукова дисципліна, якій вчать і яку вивчають» [3, с.52].

Усі знання й практичні навички з потної грамоти учні мають набувати у процесі спілкування з музикою. Учителю слід дотримуватися таких правил:

- усі музично-теоретичні відомості повинні бути тісно пов'язані з музичною практикою дітей;
- перш ніж усвідомити якесь музичне явище, його треба почути;
- вчити учнів не тільки сприймати і виконувати музику, а й роздумувати про неї;
- прагнути до того, щоб учні частіше самі відповідали на питання, які виникають на уроці, не задовольнялися засвоєнням готових знань [12, с.79].

Якщо цих правил не дотримуватися, музичне навчання стає неефективним, формальним, а набуті знання виявляються непотрібними учневі. Наприклад, завчений перелік елементів музичної мови поза досягненням їх художньо-виразного значення аж ніяк не сприяє формуванню в учнів інтересу до музики.

Отже, з одного боку, музично-теоретичні знання є підсумком, узагальненням музичних спостережень і вражень дітей, а з другого – набуті знання допомагають збагачувати й поглиблювати подальшу музичну діяльність учнів, роблять процес спілкування з музикою усвідомленим і цікавішим.

Досвід показує, що вже в молодших класах вчитель може систематично користуватися такими поняттями і термінами, як висота, тривалість, динаміка, тембр, пульс і ритм, наголошені і ненаголошені частки, такт, мелодія, аккомпанемент, заспів, приспів, куплет, фраза, речення тощо. Ці поняття допомагають учням розрізняти дію чи явище в музиці, відтворювати їх в уяві. Молодші школярі вже володіють елементарними музичними знаннями, вміють відносити музичні твори до певного жанру: жвавий, грізний, радісний, звучить чітко (марш), лагідний, легкий (коліскова).

Високої результативності в оволодінні музичними знаннями можна досягти за умови впровадження таких загальнодидактичних принципів:

- додержання цілеспрямованості, систематичності, послідовності у подачі знань;
- комплексності у процесі ознайомлення з музичними поняттями;
- системності у постановці завдань щодо формування музичних інтересів.

Застосування різних форм, методів та засобів навчання – це ще одна педагогічна умова, яка сприяє успішному формуванню музичних інтересів молодших школярів.

Відомо, що урок – основа навчально-виховної роботи вчителя. Чи не вирішальною умовою якісного проведення уроку музики, у процесі якого в учнів формується стійкий музичний інтерес, є ретельна підготовка, зокрема застосування різноманітних форм, методів та засобів навчання.

Поштовхом для виникнення інтересу до музики найчастіше стають проблемні ситуації. У музичній діяльності проблемна ситуація постає як суперечність, яка виявляється в неузгодженні між застарілими музичними знаннями та новими проблемами. Здійснюючи низку навчальних дій, учень досягає необхідних знань у процесі самостійного музичного мислення.

Проблемні ситуації для формування музичних інтересів учнів, можуть бути змодельовані через:

- організацію практичних музичних робіт;
- подання учням музичних знань і умінь, які вступають у суперечність з попереднім музичним досвідом;
- зіткнення учня з музичними фактами, які потребують теоретичного обґрунтування.

Велике значення у формуванні музичних інтересів має педагогічне спілкування на уроці музики, яке повинно підпорядковуватися законам художньої логіки, мати естетичну природу і спрямовуватися на створення атмосфери колективного естетичного переживання музичного твору. Вміння створити необхідну емоційну атмосферу – одна з найважливіших якостей вчителя музики. Йому доводиться мати справу з дуже крихким матеріалом – емоційним станом дитини. Найменша неувважність – і настрої дитини змінюються, отже, міняється і характер сприйняття музики. Часом буває досить складно зосередити увагу учня на сприйнятті різнохарактерних музичних творів, активізувати його емоційну пам'ять, фантазію. Тому важливу роль відіграє особливий контакт, характер спілкування між учнем і вчителем. Такий підхід до взаємодії вчителя й учнів на уроці музики дозволяє трактувати цей процес як художньо-педагогічне спілкування, яке ми розглядаємо як метод керування музичним інтересом. Він дає змогу об'єднати всі засоби і методи педагогічного впливу і забезпечити цілісність процесу формування музичних інтересів, реалізуючись через групи методів наведення (бесіда, розповідь, пояснення, коментування) та спостереження (художньо-педагогічний аналіз, моделювання, зіставлення за контрастом і аналогією тощо). Цей метод концентрує в собі виховні та емоційно-естетичні форми впливу.

Художньо-педагогічне спілкування – процес складний, багатогранний і динамічний. Учителю доводиться постійно вирішувати нові завдання, регулювати процес спілкування, стимулювати учнів.

Стосунки, що виникають при взаємодії вчителя й учнів, утворюють у педагогічному процесі особливі, багатозначні зв'язки з предметною основою діяльності, у даному випадку – з музикою, її змістом, сприйманням і

виконанням. Педагогічна взаємодія може мати різну характеристику: від позитивної до негативної. Позитивну – коли педагогічні впливи відповідають запитам школяра, його інтересам; негативну – коли вони не тільки не збігаються із внутрішнім світом дитини, а суперечать йому.

Слід враховувати, що інтерес до музичного мистецтва, спілкування з музикою починається не з теоретичних знань, а з пізнання себе, своїх переживань у музичному образі. Тому пізнання музики має спрямовуватися не на її зовнішню форму, а на змістовну сторону, на світоглядну позицію автора, його ставлення до вираженого.

Художньо-педагогічне спілкування на уроці здійснюється за допомогою вербальних (пояснення, коментування, навідні запитання, порівняння тощо), невербальних (пластичні рухи, жести, міміка, паузи тощо) і музично-виконавських (спільне музикування, наспівування, пластичне інтонування тощо) засобів спілкування. Усі форми спілкування дітей з музикою мають спрямовуватися на формування музичних інтересів.

Отже, дотримання визначених нами педагогічних умов в їх діалектичному взаємозв'язку, на нашу думку, забезпечить ефективність процесу формування музичних інтересів молодших школярів на уроках музики, надасть змогу вчителю досягти найкращих результатів у цьому питанні.

Список використаних джерел

1. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении: [учебное пособие] / под ред. Г.И.Щукиной. – М.: Просвещение, 1984. – 176с.
2. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе: [учебное пособие] / Ольга Александровна Апраксина. – М.: Просвещение, 1983. – 224с.
3. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Борис Владимирович Асафьев. – [2-е изд.]. – Л.: Музыка, 1973. – 144с.
4. Блауберг И.В. Понятие целостности и его роль в научном познании / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1972. – 48с.
5. Большой энциклопедический словарь: [А – Я] / Гл. ред. А. М. Прохоров. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Большая рос. энцикл.; СПб.: Норинт, 1997. – 1408с.
6. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини / Наталія Олександрівна Ветлугіна. – К.: Муз.Україна, 1978. – 210с.
7. Гальперін П.Я. Короткі зауваження про довільну і мимовільну пам'ять / П.Я. Гальперін // Психологічні механізми пам'яті і її закономірностей у процесі навчання: матеріали I Всесоюзного симпозиуму по психології пам'яті. – Харків, 1990. – С. 45-57.
8. Добрынин Н.Ф. О воспитании интереса / Добрынин Николай Фёдорович // Педагогическое образование. – 1936. – №6. – С.94-98.
9. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: [книга для учителя] / Дмитрий Борисович Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 206с.

10. Костюк А.Г. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: сб. ст. / Александр Григорьевич Костюк. – К.: Муз. Украина, 1986. – 126с.
11. Леонтьев А.Н. Избр. психологические произведения: в 2 т. / Алексей Николаевич Леонтьев / [под ред. В.В. Давыдова и др]. – М.: Педагогика, 1983. Т. 2. – 1983. – 317с.
12. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі: [навч.-метод. посібник] / Олександр Якович Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 216с.
13. Теплов Б.М. Избранные труды: в 2-х т./ Борис Михайлович Теплов. – М.: Педагогика, Т.1. – 1985. – 328с.

*Л.В. Григоренко,
канд. пед. наук, доцент.
А.О. Кравцова,
канд. пед. наук, доцент.
Криворізький ДПУ*

ГРУПОВА РОБОТА В ДИДАКТИЧНІЙ СИСТЕМІ ШКОЛИ

У статті розглядається питання ролі групової роботи у процесі навчання школярів. У дидактиці школи групова робота стала універсальною формою організації навчального процесу. Дослідження вчених, педагогів з групової роботи знайшли підтримку вчителів, що впроваджують таку форму роботи під час навчання у школі. Однак, ряд недоліків з боку відповідної експериментальної перевірки щодо впровадження в навчальний процес групової роботи зумовив ряд досліджень, присвячених цій проблемі.

Ключові слова: групова робота, групове навчання, організація навчального процесу.

В статье рассматривается вопрос о роли групповой работы в процессе обучения школьников. Групповая работа в дидактике школы стала универсальной формой организации учебного процесса в современной школе. Исследования ученых, педагогов о групповой работе нашли поддержку учителей в процессе обучения в школе. Однако, ряд недочетов со стороны подлежащей экспериментальной проверки по внедрению в учебный процесс форм группового обучения обусловил ряд исследований, посвященных этой проблеме.

Ключевые слова: групповая работа, групповое обучение, организация учебного процесса.

The article deals with the problem concerning the role of group work in the process of schoolchildren learning. Group work in school didactics is considered to be a universal organizational form of educational process in modern school. Scholars and pedagogues' researches on group work are supported by teachers in the process of learning at school. However a number of shortages of experimental